

Megfontolások a kelet-közép-európai társadalomtudományos gondolkodásról (Két etnográfiai példa)

SZIKSZAI MÁRIA

Az a tudományág, amelynek paradigmái mentén gondolkodom a világról, még nem döntötte el végérvényesen, hogy hogyan is nevezze magát. Különbő korokban különbő megnevezések alatt létezett a kultúrát, időnként annak egy-egy szeletét vizsgáló tudomány, és nevezte magát kultúrtörténetnek, etnográfiának, néprajznak, etnológiának, antropológiának, folklorisztikának, szociológiának, gyakran csak egy gondolati paradigma alapján. Pierre Bourdieu szociológus, Claude Lévi-Strauss etnológusnak nevezi a francia szakirodalom, a szovjet szakirodalom viszont a negyvenes-ötvenes években polgári szociológusoknak nevezte a nyugati kollegáikat.

Ennek a kevésbé egységes megnevezéssel, de talán annál pontosabb kutatási célokkal bíró tudományág keretei között gondolkodtam – a szervezők kihívására – arról, amit közép-európai tudományos gondolkodásnak lehetne nevezni, illetve arról, hogy mennyire lehet egy társadalomtudományi megközelítés kelet-, közép- vagy akár nyugat-európai.

Anélkül, hogy helyet adhatnék a bemutatására, előzetesen utalnom kell mégis a 20. század első felének elméleti és módszertani újításaira, helyenként csupán egy-egy gondolatra, amelyek a társadalomtudományokra is jelentős hatást gyakoroltak (pl. a pozitívizmus meghaladása, az objektív tudás mítoszának feladása stb.). Mint tudjuk, a két világháború nemcsak politikailag, hanem ideológiailag is megosztotta Európát. A századelő Európájában tülekedő szellemi irányzatok ezért nem minden esetben a tudományosság, hanem igen gyakran a különbő politikai ideológiák mentén szerveződtek.

A nyugati kultúrakutatóknak külön szerepe volt az Európán kívüli kultúrák vizsgálatában. Bernard S. Cohn „misszionáriusok a csónakban” képe pontosan ezen a későn elinduló ráfigyelési folyamaton ironizál:

„Ebben a modellben a misszionárius, a kereskedő, a munkaerő-toborzó vagy a kormánytisztviselő Bibliával, csesebecsekével, dohánnyal, acélféjszéssel és a nyugati uralom egyéb tartozékaival felszerelve partra száll egy szigeten, melynek társadalmi és kultúrája a strukturalizmus senkiföldjén terül el; az új betörésével összeomlik a boldog bennszülöttek társadalmi struktúrája, felmorzsolódik értékrendjük, életmódjuk. Az átalakulás nyugati ügynökei által okozott változások nyomában beállt végül az antropológus is – és megpróbálja feltárni az eredeti állapotot. Felkutatja azokat az idős embereket, akiknek a leggazdagabb emlékeik vannak az elmúlt időkről, lelkiismeretesen feljegyezi a tőlük származó néprajzi szövegeket, majd a fonográflemezre mondott szövegekből állítja össze az antropológiaország bennszülötteinek életét ábrázoló képet. Antropológiaország gyermekei – mint Isten bármely teremtménye – cipőt hordanak és struktúrákban

élnék. (...) Az antropológus így találja, hogy ezek a struktúrák mindig léteztek, függetlenül passzív hordozóitól, s az volt a feladatuk, hogy megtartsák a bennszülötteket időn és téren kívüli paradicsomukban.”¹

A gyarmati ügyeiket megnyugtató módon rendezni nem tudó kormányok valóban felismerik egy idő után azt a lehetőséget, amelyet a felhalmozott etnográfiai tudás jelent. Amikor viszont megkapják ezt a segítséget, egyrészt többnyire már késő, hiszen a helyi adminisztrációs struktúrákat, a bennszülött lakosság kultúráját, értékrendjét sikerült szétverniük, másrészt a szovjet tudományosságnak jó alkalom ez arra, hogy ezt a szolgálatot a szóban forgó tudósok részéről (és a szovjet szerzők által használt **polgári szociológus** elnevezésből nem hiányzik a pejoratív töltet) mint a kapitalizmus szolgálatát értelmezzék, és utasítsák el az eredményeit.

Az első magyar néprajzi jegyzetek is egy, a fentihez valamelyest hasonlítható készletéből születtek. Az az elképzelés, amely szerint valamikor a birtokunkban volt egy, többnyire a tradicionális társadalmaknak tulajdonított harmonikus kultúrával járó tudás, amely a (mindenkori) jelenben elveszőben, letűnőben van, és amelynek csak töredékei lelhetők ma föl, nos, ez az elképzelés sokáig alapjaiban meghatározta a magyar néprajzi kutatások elméletét és módszertanát. Ami a néprajzi szempontból hitelesnek számított, arról ki kellett derülnie, hogy nagyon **régen** készült, a **legrégbbiekk** használták, és az a motívum volt értékes, amely visszavezethető volt a messze **ősidőkre**. A **huszonnegyedik óráját élő folklór** elméletéről nehéz volt lemondania az új műfajok születését megrökönyödve szemlélő kutatóknak, így aztán a patinás régmúlt paradigmája ma is különleges kihívás legtöbb kutató számára.

A magyar néprajzi oktatás és gondolkodás a kezdetektől egymásba fonódva jelenik meg. Azok a személyiségek, akik gyakorlati néprajzi terepmunkát is végeztek, legtöbbször oktatók, sőt tudományszervezők, szerkesztők egy személyben. Itt kell említést tenni arról, hogy az 1872-ben megnyitott kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem első olyan magántanára, aki rendszeres magyar néprajzi előadásokat tartott, Hermann Antal volt.² Ismerjük az általa meghirdetett előadások címét, időpontját, helyét, a 43 szemeszterből összesen 93 előadáscímét.³

További példáimat két erdélyi magyar etnográfus munkásságának néhány vetületére korlátozom.

Nagy Jenő a negyvenes években tartott néprajzi előadásokat a kolozsvári egyetemen. Hagyatéka a Kriza János Néprajzi Társasághoz került, és jelen vizsgálatom

1 Bernard S. Cohent idézi Hans Medick: „Misszionáriusok a csónakban?” Néprajzi megismerésmódot kihívása a társadalomtörténettel szemben. In: Vári András szerk.: Misszionáriusok a csónakban. Antropológiai módszerek a társadalomtörténetben. Budapest, 1988. 63.

2 Hermann Antal 1851-ben született Brassóban. Anyanyelve német volt, a magyar nyelvet a kolozsvári Római Katolikus Főgimnáziumban sajátította el. 1898-tól a második világháború végéig a kolozsvári tudományegyetem magántanára, 1921-26 között Szegeden előbb címzetes rendkívüli, majd 1924-től címzetes nyilvános rendes tanár. Az ő nevéhez fűződik az első magyarországi folyóirat az *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn* címmel /1887/, valamint a Magyar Néprajzi Társaság megalapítása 1889-ben.

3 Tudjuk, hogy Hermann Antal ritkábban tartott általános, elméleti órákat, szívesebben beszélt az erdélyi nemzetiségek kultúrájáról, szászokokról, csángókról, de magyarországi németekről, sőt Bosznia-Hercegovináról is hirdetett előadássorozatot. Kedvenc témája azonban mindvégig a cigányok kultúrája volt.

az ebben a hagyatékban fellelhető, máig feldolgozatlan anyagra (előadások szövegei, bibliográfiai cédulák, jegyzetek, rajzok, stb.) korlátozódik.

A Nagy Jenő által meghirdetett, és a hagyatékában fellelhető előadások, kollégiumok nagyobb része elméleti, annak ellenére, hogy a ránk maradt publikációi alapján inkább a terepmunkára alapozó, tárgyi néprajzzal foglalkozó tudósra emlékszünk. Íme, néhány előadascím: A néprajz fogalma és feladatai, A magyar és román néprajzi törekvések kibontakozása, Magyar néprajz, Bevezetés a néprajzba és a néprajzi gyűjtésbe, Néprajzi csoportok a Magyar Népköztársaság területén, stb.

Külön rendszerezett bibliográfiai céduláiról lehet következtetni arra a szakirodalomra, amelyet Nagy Jenő fontosnak tartott jegyzet szintjén számon tartani.⁴ Fontos szerepet játszik az előadásaiban a szovjet szakirodalom, amelynek szemelvényei különlenyomatban vagy egyszerű gépelt példányban vannak jelen a hagyatékban.

Íme, néhány cím:

- S.P. Tolszov: *V.I. Lenin és az Ethnographia aktuális kérdései*. Szovjet Etnográfia. I. füzet. Bp., 1949.
- I.I. Potyehin: *A funkcionális etnográfiai iskola a brit imperializmus szolgálatában*. Magyar–Szovjet Tudományos Társaság, Tudományos Sorozat, 8. füzet, Bp., 1949.
- Szergej Vavilov: *A Szovjet tudomány a háza szolgálatában*. Magyar–Szovjet Művelődési Társaság, Tudományos Sorozat, 5. füzet, Bp., 1948.
- I.I. Potyehin: *A kozmopolitizmussal való harc feladatai az etnográfiában*. Szovjetszkaja Etnografija. 1949/2. (gépelt másolat)
- S.P. Tolszov nyomán: *A szovjet etnográfiai iskola*. é.n.
- P.I. Kusner: *Sztálin tanítása a nemzetről és a nemzeti kultúráról és annak jelentősége az etnográfia számára*. Szovjetszkaja Etnografija. 1949/4. (gépelt másolat)

A szovjet etnográfiai kutatások eredményeire való hivatkozás nem marad meg formális szinten, ugyanis a történelmi materializmus, mint tudományos megközelítési szempont átjárja az összes fellelhető előadásszöveget. Az a kiindulópont, amely szerint a néprajzi kutatásnak kizárólag történeti jellegűnek kell lennie, elvezeti a funkcionalizmus tagadásától a Morgan–Marx–Engels-féle, a történetiségnek megfelelő helyet biztosító gondolkörhöz. A funkcionalista Malinowski a jelenben is működő kultúrát vizsgálja, ezért nem elégszik meg a kultúra egyes elemeinek, összetevőinek számbavételével, hanem ezeknek az összetevőknek az egymáshoz való viszonyát, a rendszerben betöltött szerepét kutatja. A működő kultúra adatait pedig leginkább a jelenben vélte megtalálni Malinowski, amely álláspont viszont elfogadhatatlan volt a történetiségre szavazó etnográfusok számára.

A kozmopolitizmus és a magyar néprajz című előadásában Nagy Jenő összefoglalja a néprajzi kutatások irányzatait, és keserűen állapítja meg: „tagadhatatlan, hogy a magyar néprajz újabb nemzedékének egy része tudatosan funkcionalista, vagy hajlamot érez iránta.(...)Ez

⁴ Franciaországi néprajzi vonatkozású folyóiratok (13 cím), Jugoszláv néprajzi folyóiratok (8 cím), Svájci néprajzi folyóiratok (7 cím), Németországi folyóiratok, Belga és holland folyóiratok (15 cím), Svéd néprajzi munkák (6 cím), Norvég néprajzi vonatkozású folyóiratok (14 cím), Általános néprajzi elméleti irodalom (45 cím), Jogszokások, népi jogi élet irodalma (7 cím), Szilágyságra vonatkozó irodalom (43 cím), Általános néprajzi irodalom (37 cím).

megmutatkozik a (Népelet és Ethnographia c. lapokban) megjelent tanulmányok tárgyváltásában, a felhasznált irodalomban és abban, hogy a polgári idealista néprajz nyugati képviselői egyre nagyobb helyet kapnak a folyóirat hasábjain (Thurnwald, Koppers, Erixon stb.), és alkalmuk nyílt, hogy egy „európai ethnológia” – természetesen a szovjet népek néprajzának figyelmen kívül hagyásával – körvonalait rajzolgassák. A magyar néprajzi törekvéseknek ez az eltolódása, és hajlása eredményezte aztán, hogy a magyar néprajz ügye jelenleg zsákutcába jutott. (...) A magyar néprajzra nagy feladatok várnak. A marxista-leninista tudományos-társadalmi világszemlélet nem ismer öncélú tudományt” – írja Nagy Jenő 1949-ben. A Szovjetunió kolhozaira gondol, ahol a tudomány eredményeit a dolgozó nép élvezi, és azzal fejezi be gondolatmenetét, hogy kifejezi azon óháját, mely szerint a romániai magyar néprajzot aktív részesévé kívánja tenni a szocializmust építő, haladó tudományoknak. Ezért aztán a Gunda Béla professzor munkásságát is leredukálja a funkcionalizmus és történetiség elméleteinek egyeztetésére irányuló törekvéssé; sajnos ez is csak elméleti síkon marad, zárja a kritikáját.

Nem derül ki az, hogy a *Sztálin tanításainak jelentősége a néprajz számára a szocializmus építésében* című, *Megemlékezés Sztálin elvtársról 70. születésnapja alkalmából* alcímű előadása melyik előadássorozat keretében hangzott el; a szinte 11 gépelt oldalas előadást azonban saját kezűleg dátumozta, mely szerint 1949. december 13-án hangzott el kolozsvári egyetemi hallgatóké előtt.

Ebből az ünnepi előadásból többek között arról értesülhettek a hallgatók, hogy Belgium társadalmi fejlődését tekintve egy egész történelmi korszakkal áll a Szovjetunió mögött, amennyiben elfogadjuk Sztálin azon tételét, amely szerint „háromezer év leforgása alatt Európában három különböző társadalmi rendszer engedte át a helyét új, más rendszernek: az őskommunizmus, a rabszolgaság, a feudális rendszer, sőt, Európa keleti részében, a Szovjetunióban négy társadalmi rendszer váltotta egymást”.⁷ Hangsúlyozza, hogy helytelen a polgári néprajz amerikai képviselői által vallott nézet, amely háttérbe szorítja a történeti szempontot, és itt valószínű a Malinowski-féle funkcionalista iskolára történik finom célzás. Egy további érdekes gondolat az, mely szerint a szovjet kultúra „formájában nemzeti és tartalmában szocialista”, és ezért magasabb rendű a polgárinak nevezett nyugati kultúrával szemben. Az évszázadok óta együttélő népek életformájának a tanulmányozását tekinti feladatnak, amennyiben sikerül kiküszöbölni „mindenféle nacionalista elhajlást”, szemben a polgári néprajzzal, amelynek jellegzetes vonása az, hogy a népi jelenségek vizsgálatában „teljesen elfogult, nacionalista”.

A korabeli haladónak számító román tudományosság eredményei sem kápiák meg a megérdemelt helyüket ebben a fölvázolt elméleti keretben. Az 1939-ig tárgyalt román tudományos élet bemutatásában⁸ három sornyi megjegyzés olvasható a

5 Nagy Jenő: Sztálin tanításainak jelentősége a néprajz számára a szocializmus építésében. kézirat. Nagy Jenő hagyatéka, 012/00 N.J.-A.

6 Saját jegyzete szerint 1949. január 13-án 14 történelem–földrajz, valamint 2 latin–görög szakos hallgató jelentkezett a *Néprajzi gyűjtés módszere és erdélyi feladatai* c. előadássorozatra.

7 Nagy Jenő: Sztálin tanításainak jelentősége a néprajz számára a szocializmus építésében. kézirat. Nagy Jenő hagyatéka, 0012/00. N.J. – A., 2 old.

8 Tárnyi és szellemi néprajzi kutatások története és mai állása Romániában. kézirat. Nagy Jenő hagyatéka, 030/00. N.J. – A.

bukaresti szociológiai iskoláról: „*Gusti iskolája. Társadalomkutatás a néprajzban. Herseni, Stahl az iskola tagjai. A falu szociális kérdései.*”

Összefoglalásképpen elmondható, hogy az előadások tematikáját, szellemiségét, elméleti és módszertani háttérét tekintve kétségtelen, hogy nyomon követhető a szovjet etnográfia hatása a maga ismert elméleti és ideológiai kényszermegoldásaival; másrészt létezik egy halványabban követhető réteg, amely a német szakirodalom különlegesen jó ismeretére utal, mint egy olyan, talán előző gondolati paradigmára, amely egy adott pillanatban számára meghaladottá válik – csak találgatni lehetne, hogy a funkcionista szemlélet németországi elterjedése, vagy az 1944-es erdélyi politikai változások okán.

Nyilvánvalóan szakmai jellegűnek lehet tekinteni azt a döntést, amely az adott pillanatban a két egymással szembeálló elmélet egyikét részesíti előnyben. A magyar néprajzi kutatások a magyar kultúra **múltjának** feltárására kell, hogy irányuljanak, és amennyiben ez a tétel a legfontosabb elméleti kiindulópontja az etnográfusnak, akkor valóban nem a történetiséget minimalizáló funkcionista eszmerendszert, hanem a történeti materializmust üdvözlő, mint azt az elméleti keretet, amely helyet adna – véleménye és reményei szerint – a tradicionális magyar nemzeti örökség kutatásának.

Nagy Jenő munkásságának felmérése során nyilván a gyakorlati etnográfia terén szerzett érdemeit kell kiemelni. A múltbeli állapotok feltárása – legyen az tárgyi vagy szellemi jellegű – olyan világok megismerésével kecsegtet, amelyek nélkül valóban nem lenne teljes a máról kialakítható képünk. A valamikor oly élesen szembeálló iskolák, irányzatok, gondolkörök ma mintha közelebb kerültek volna egymáshoz.

A fiatal Venczel József (1913–1972) az, aki a harmincas években szintén a néprajz valamiféle gyakorlati hasznát, alkalmazásának lehetőségeit keresi. Számára a konkrét szociológiai kutatás „*kíváló eszköz, csodálatos lehetőség a megváltoztatható valóság felkutatására.*”⁹ Az **önismeret**, mondja, nem önmagáért fontos, hanem azért, ami belőle következik: a javulás és a javítás szempontjából. A *sociologia militans* professzora, Dimitrie Gusti hatása ez az erdélyi magyar néprajzi gondolkodás egyik legkiemelkedőbb alakjára.

Az 1935–1936-os tanév második szemeszterét a fiatal Venczel József a Dimitrie Gusti professzor által vezetett bukaresti szociológiai intézetben tölti. Akkor már hat nagyobb monográfia kész anyagát tanulmányozhatja, és részt vesz a Bukaresti Falumúzeum tudományos leltározásában is. Gusti iskolájának szellemében jut arra a következtetésre, hogy társadalomismeret nélkül nem beszélhetünk társadalomépítésről: „*A társadalmi paralelizmus elve ugyanis azt a tételt állítja a társadalomtan és a társadalmi tudományok művelői elé, hogy a társadalom jelenségei és tényezői nem vizsgálhatók elszigetelten, hanem csak összefüggéseikben, mindazon jelenségek és tényezők figyelembe vételével, amelyek együtthatása (hatásbeli párhuzamossága) szerepet játszik a szóban forgó társadalmi jelenség létrehozásában, illetőleg a vizsgált társadalmi tényező működésében.*”¹⁰

Módszertani pozitívumként kell említenünk azt is, hogy a monografikus módszer kutatói nem előre felállított, a priori tételekhez gyűjtöttek bizonyító anyagot. Teljesen kiiktatták a kérdőív használatát, éppen azért, hogy a már megfogalmazott kérdés se a

⁹ Imreh István: Venczel József öröksége. In: Venczel József: *Az önismeret útján*. Bukarest, 1980. 12.

¹⁰ Imreh, 1980. 18.

kutatót, se az adatszolgáltatót ne befolyásolja. A társadalmi valóság spontán módon működő erőire bízták, hogy a gyűjtési folyamat rendjén felszínre vessék mindazokat a tényeket és tényezőket, amelyek a társadalom struktúráját és lényeges funkcióit meghatározzák. Beszélni hagyták a falut – és a kutatók sokféle érzékenységgel tudtak reagálni a valóság hangjaira.¹¹

Az az elképzelés, amely szerint egy olyan kutatócsoport munkája, amely egyesíti a legkülönbözőbb szakterületek specialistáit, közgazdászokat, orvosokat, építészeket, folkloristákat, lényegesen többet tud elmondani az éppen vizsgált közösségről, esetünkben kis létszámú, tradicionális falvakról, mint az addigi kutatási módszerekkel sikerült, valóban újszerűnek számított Európának ebben a csücskében. Ezt az új szemléletet viszont a francia Annales-iskola hatásának tulajdonítja a szakma – hiszen legendásnak számít a román kultúra érzékenysége a francia kultúrának a legkülönbözőbb területekről származó megnyilvánulásaira.

Ez a módszertani lépés aztán végigkísérte a 20. század etnográfiai gondolkodását. Az a felismerés, hogy annál, hogy a kutató saját elképzeléséhez, rendszeréhez keresne adatokat elmélete igazolásául, izgalmasabb az, ha a kultúra valóságosan működő rendszerei után kíváncsiskodunk, megfeytendő azokat a szabályszerűségeket vagy szabálytalanságokat, amelyek nyomán szerveződik mégiscsak az a csoda, amelyet leginkább kultúra címkével szeretünk jelölni – nos, ez a felismerés valóban új távlatokat nyitott meg az etnográfiai gondolkodás előtt.

Venczel József világosan elhatárolta a falumunka tudományos és közösségi szolgálati vonatkozásait. A falumunka elemzése meglátása szerint három munkakör célszerűségét igazolja: 1. falukutatás, 2. értelmi és fizikai munkaszolgálat, 3. felkészülés a faluvezetésre. Hangsúlyozza, hogy a három munkakör eléggé messze esik egymástól: a falukutatás tudományos feladat, az értelmi és fizikai munkaszolgálat művelődés- és társadalompolitikai tevékenység, a faluvezetésre való rákészülés pedig az értelmiségnevelés keretében elsősorban nemzetpedagógiai probléma.¹²

Itt tehát más a társadalomkutatások szükségsszerűségének magyarázata: ezt a csoportot nem a feltételezett és pusztuló értékek megmentésének szándéka vezeti el a társadalom tudományos vizsgálatához, hanem a közösség helyzetének a javítására irányuló óhajuk. Az elméleti és módszertani hatás legalább két irányból érkezett: az egyik az erdélyi magyar falumunka mozgalmak, és az ezekből kinőtt Erdélyi Fialatok Faluszemináriuma, a másik az említett Gusti-féle iskola.

Nyilvánvaló párhuzamok mutathatók ki a magyarországi és erdélyi magyar etnográfiai gondolkodás között. 1941-ben Venczel József összeveti az Ortuay Gyula strukturális-funkcionális falukutatásról 1935-ben közreadott tanulmányának eredményeit a Gusti-féle monografikus szociológia tételeivel. A híres átányi monográfia esetében a Fél Edit – Hofer Tamás által kidolgozott monografikus tárgygyűjtés módszere egy a Gustiéhoz hasonló paradigma mentén szerveződik, hiszen az egy faluközösség anyagi műveltségének teljes feltárására vállalkozik.

11 Imreh, 1980. 20.

12 Venczel József: Falumunka és az erdélyi magyar falumunka-mozgalom. In: Az önismeret útján. Bukarest, 1980. 53.

A statisztikai adatok, a matematikai módszer, valamint a szerkezet és a funkció együttvalóságára alapozó módszereknek következetes alkalmazása korának leghaladóbb erdélyi etnográfiai gondolkodójává tette Venczel Józsefet.

Példáim arról szólnak, hogy a tudományos gondolkodás nem, vagy csak ideig-óráig szorítható be holmi földrajzi, politikai, ideológiai határok közé. Hogy egyes gondolatok valóban elsöprő erővel tudnak betörni a mindenkori antropológiaország szellemi tájaira, ezért aztán ha meg is húznánk azt a határt, amely mától kezdve a Centrumot (Közép, ugye) definiálná, a gondolatok áramlása nem várná meg a maga Schengen-vízumát. A példáim alapján azt mondhatnám, hogy nincs közép-európaiságunk, hiszen nem lehet a tudományos gondolkodásban definiálni a közép-európaiság fogalmát, amennyiben a gondolatok, eszmék útjába nem állít(hat)unk szögesdrótokat.

És ezek után elégedetten továbbmehetnénk, ha nem ötlene rögtön az eszünkbe az, amit a másik világok, másik antropológiaországok vizsgálatakor olyan világosan látunk: hogy nemcsak hordozója saját kultúrájának, hanem mindenki valamelyest rabja is annak, és ezért sosem fog tudni átlépni a saját kultúrája határain – pont ahogy a kívülállók sem fogják megnyugtató módon **belülről** látni és megismerni a mások világát. Lévi Strauss a párhuzamos síneken, de egymással szembe közlekedő vonatok képével illusztrálja ezt: csak annyit ismérhetünk meg a mások világából, mondja ő, amennyit az egyik utas láthat a mellette elvágató vonatfülkékben ülő másik utasok életéből. És csak annyira léphet ki a saját világából is, tehetnénk hozzá.

A művészettörténészek gyakran mondogatják, hogy egyes művészeti, irodalmi irányzatok, miután késéssel érkeznek régióinkba – és itt most Erdélyre kell gondolni –, valahogy megszelídülnek itt. A barokk hatása természetesen más a vallásilag-etnikailag is annyira sokszínű Erdélyben, ahol a jezsuita hatás, az ellenreformáció nem áll a háta mögött. Ebbe a különlegesen keveredő színekkel, ízekkel tele régióba eljutnak a világ legtávolibb dolgozószobáiban megszülető gondolatok. A csodálatos nem az, hogy a régió felkarolja ezeket a gondolatokat, hanem az, **ahogyan** ezt teszi. Ahogyan beleolvaszítja azt a maga kontextusába, ahogyan felhasználja az újat – információt, stílust, gondolatot.

Közép-Európa gondolkodásmódja, bármennyire is furcsán hangzik, de: Közép-Európa gondolkodásmódja. Itt nem annyit tesz szocialistának lenni, mint Párizsban, nem ünnepelhető úgy május elseje, mint ahogy Brüsszelben és az ország nemzeti ünnepe sem ugyanazt jelenti a kisebbségieknek, mint amit mondjuk Luxemburgban.

Az antropológusok gyakran hangoztatják azt, hogy ahhoz, hogy az embereket megértsük, nem elég ismerni a nyelvüket. „*Erre akkor jövünk rá, amikor egy idegen országba vetődünk, amelynnek egészen másak a hagyományai; sőt, ex még feltűnőbb, ha egyébként ismerjük az ország nyelvét. Nem értjük az embereket. (És nem azért, mert nem tudjuk, mit mondanak egymásnak.) Nem jövünk ki velük.*”¹³

¹³ Wittgensteinre hivatkozik Clifford Geertz: Sűrű leírás. Út a kultúra értelmező elméletéhez. In: Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások. Bp., 1994. 180.

Azt az álláspontot védem, mely szerint mégis beszélhetünk egy közös történelmi, földrajzi, kulturális múltra visszatekintő közép-európaiságról. Amely az enyém, az Önöké, mindazoké, akik a közép-európai kultúra hordozói vagyunk. Azoké, akik megtapasztaltunk egy másfajta szocialista eszmét, mint amilyen a párizsi, másfajta május elsejét, mint amilyen a brüsszeli. Mindazok, akik néhány fogalom mentén mást értünk, mint a nem közép-európaiak, és közben furcsamód megértjük egymást.

Mellékletek

Bibliográfiai jegyzetek, Nagy Jenő hagyatéka, 003/00 N.J.-A számú dosszié

Franciaországi néprajzi vonatkozású folyóiratok

-13 cím, közte kötet is

pl. az A. van Gennep könyve: Manuel de folklore français. Paris, 1943, utána saját megjegyzés: *Első kötet bevezetése és a bibliográfia nélkülözhetetlen*

Jugoszláv néprajzi folyóiratok 1926-1943 közötti szerb, horvát, szlovén adatokkal

-8 cím

Schweizi néprajzi folyóiratok, 1911-1947 közötti időszak

-7 cím

Németországi folyóiratok

Zeischrift für Ethnologie c. lap¹⁴

Belga és holland folyóiratok, 1898-1940 közötti időszak

-15 cím

Svéd néprajzi munkák, 1939-1941 közötti időszak

¹⁴ „Zeischrift für Ethnologie” Szó szerint lefordítva az Etnológia folyóirata. A Berlieni néprajzi társaság lapja. Ugyanott van a szerkesztősége is. 1868-ban alapították meg anthropológiai, etnikai és őstörténeti tanulmányok megjelentetése céljából. A maga nemében páratlan folyóirat, amennyiben nem pusztán a saját nemzetével foglalkozik, hanem anyagát a széles világ minden részéből meríti.¹⁴ Általában a primitív népek életével, totemisztikus szerepével (törölések), egyszóval lelki életüknek külső és belső megnyilvánulásait tárgyalja. A folyóiratban megjelent cikkek általában antropológiai és etnológiai szempontokat vesznek figyelembe, de folklorisztikus vonatkozású cikkeket is közöl,¹⁴ amennyiben mágikus, varázslatos célú mondásokat és meséket feldolgozó tudósítások és tanulmányok is jutottak a folyóiratban napvilágra. Itt már a folklore és az etnológia szorosan és elválaszthatatlanul fűződik egybe. A benne megjelenő tanulmányok és értekezések írói különböző nemzetiségűek. Így jeles német, angol, svéd, magyar, stb. etnográfusok, közölnek benne munkákat. (...) Ezek a tanulmányok nemcsak néprajzi vonatkozásban, hanem földrajzi, geológiai, történelmi és régészeti szempontból is értékesek. (...) Azonkívül jelennek meg benne a néprajz lényegével, feladatával és módszerével foglalkozó tanulmányok. (...)”

A szöveg kézzel íródott öt darab papírcsíkra, amelyeknek másik oldalára nyomtatott szöveg alapján az derül ki, hogy a papírcsíkok eredetileg Általános Közéleti Jegyek voltak, a magyar állam címerével ellátott hivatalos nyomtatványokra kenyérfejadagot illetve lisztet lehetett vásárolni.

Itt pozitívumként jelenik meg a más népek vizsgálatának leple alatt az antropológiai irányzat, amelyet más kontextusokban egyértelműen elítél. Érezhető a szerző azon elképzelése is, mely szerint a néprajzos inkább a földlór, mintsem az említett antropológiai és etnológiai szempontokat követő kutatások szakembere.

- 6 cím

Norvég néprajzi vonatkozású folyóiratok , 1878-1947 közötti időszak

-14 cím

Általános néprajzi elméleti irodalom, 1889 –1941 közötti időszak

- 45 cím

fontosabb munkák:

Fr. Boas: The Methods of Ethnology. Amer. Anthr. XXII. 1920. 311-321

E. Sapir: Time Prospective in Aboriginal American Kulture. A Study in Method. /Canadian Departments of Mines. Nr. 13. Anthropological Series. Ottavwa. Government Printing Bureau. 1916./15

Fr. Ratzel: öt munkájának címe, közülük azóta is a legjelentősebb módszertani szempontból: Die Geographische Methode in der Ethnologie. Geogr. Zeitschrift. III.

E.B. Taylor: On a Method of Investigating the Development of Institutions: applied to Laws of Marriage and Development /Jurn. Antrop. Inst. XVIII.1889/

Jogszokások, népi jogi élet irodalma, 1942-1979 közötti időszak

- 7 cím, néhány év nélkül

Szilágyságra vonatkozó irodalom, 1871-1932 közötti időszak

- 43 cím

Általános néprajzi irodalom, 1892-1946 közötti időszak

- 30 magyar nyelvű, 7 idegen nyelvű

Irodalomjegyzék

Hans Medick: „Misszionáriusok a csónakban?” Néprajzi megismerésmódok kihívása a társadalomtörténettel szemben. In: Vári András szerk.: *Misszionáriusok a csónakban. Antropológiai módszerek a társadalomtörténetben.* Budapest, 1988. 62-109.

Gaál György: Hermann Antal, a néprajzoktatás meghonosítója a Ferenc József Tudományegyetemen. In: *A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője.* Kolozsvár, 1999/1-2. 6-20.

Nagy Jenő: *Szótár tanításainak jelentősége a néprajz számára a szocializmus építésében.* kézirat. Nagy Jenő hagyatéka, 012/00 N.J. — A.

Nagy Jenő: *Tárgyi és szellemi néprajzi kutatások története és mai állása Romániában.* kézirat. Nagy Jenő hagyatéka, 030/00. N.J. — A.

Imreh István: Venczel József öröksége. In: Venczel József: *Az önismeret útján.* Bukarest, 1980. 5-27.

Venczel József: Falumunka és az erdélyi magyar falumunka-mozgalom. In: *Az önismeret útján.* Bukarest, 1980. 53-74.

Venczel József: Dimitrie Gusti és az erdélyi magyar falukutatók. In: *Az önismeret útján.* Bukarest, 1980. 137-142.

Clifford Geertz: Sűrű leírás. Út a kultúra értelmező elméletéhez. In: *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások.* Budapest, 1994. 170-199.

15 Megjegyzés a cédulán: „Csak a minőség kritériumát fogadja el, a mennyiség kritériumát mellőzi. Éppen ezért nem tud nagyobb történeti mélységbe visszanyúlni.” A kvantitatív módszer nem úgy jelenik meg, mint egy új paradigma, hanem mint egy sajnálatos hiányosság.